

Egy hódmezővásárhelyi gazda Szajánban

PAP JÓZSEF

Dolgozatom témájával először 2000 őszén kezdtem foglalkozni, 2001 tavaszán újabb, aprólékos kutatást végeztem Szajánban. Adatgyűjtésem során nagy segítséget jelentett, hogy megőrződtek azok a forrásértékű dokumentumok, melyek alapján sikerült egy életút fontosabb állomásait megismernem. Sokat köszönhetek ebben Fodor Józsefnének (szül.: Szabó Ibolya 1934.), aki nem hagyta elveszni ezeket a számára is fontos emlékeket. Többszöri beszélgetésünk során sikerült egyre közelebb kerülnöm ahhoz, hogy kirajzolódjék annak az embernek (Dombi Kiss Sámuel) az alakja, aki tanulmányom középpontjában áll. A megőrződött dokumentumokat (levelek, képeslapok, szerződések, tervek, fényképek) kiegészítettem olyan emberekkel készített interjúkkal, akik még életében valamilyen kapcsolatban álltak Dombi Kiss Sámuellel. Volt, aki még gyerekkorában béresként dolgozott nála, volt, aki birkáit őrizte, de volt olyan, aki csak „hírét hallotta”. Fontosnak tartottam ezeket az információkat is, hiszen egy kis, zárt közösségben, mint amilyen Szaján, fontos adalékok szolgálhatnak személyisége megismeréséhez.

Egy hódmezővásárhelyi kirajzás a 20. század elején

1909-ben egy kisebb jelentőségű, de bizonyos szempontból meghatározó betelepülés történt Hódmezővásárhelyről Szaján határába. Sajnos pontos adatok nem maradtak fenn, de a visszaemlékezések alapján az idetelepülők száma 14 lehetett.¹ Az egyetlen dokumentum, ami az időpontról árulkodik, Dombi Kiss Sámuel le származottainál maradt fenn. Az ifjú gazda gondosságának köszönhetően megőrződött egy másolat a Nagykikindai Királyi Törvényszék 1909. Március 20-án rendezett árveréséről². A földek eladásában a két legnagyobb érdekelt fél a Bajai Takarékpénztár és a Kalocsai Takarékpénztár volt. Valószínűsíthető, hogy az olcsó, jó minőségű földek reményében érte meg az embereknek Szaján határában földet vásárolni.³ Az idetelepülők közül azonban csak ketten tudtak gyökeret eresztetni a falu határában, mert az ígért föld szikesnek bizonyult és a mezőgazdasági termelést nem tette rögtön jövedelmezővé. Azok jártak jól, akik nagyobb birtokot vásároltak és a növénytermesztés mellett állattenyésztéssel is foglalkoztak. Két gazda: Nagy Balogh Antal és Dombi Kiss Sámuel telepedett meg Szajánban. A visszaemlékezések szerint a többiek már az első eredménytelen év után visszatértek szülőföldjükre. A két különböző személyiségű és vagyoni helyzetű ember közül Dombi Kiss Sámuel

¹ A legtöbbet Fodor Józsefné Szabó Ibolya (Szaján, szül.: 1934.) segített azzal, hogy nagyon fontos iratokat őrzött meg és rendelkezésemre bocsátotta őket. Ezúton is külön köszönet illeti őt érte. Férje volt Dombi Kiss Sámuel egyetlen leányának legidősebb fia.

² Telekkönyvi száma: 13733/1908

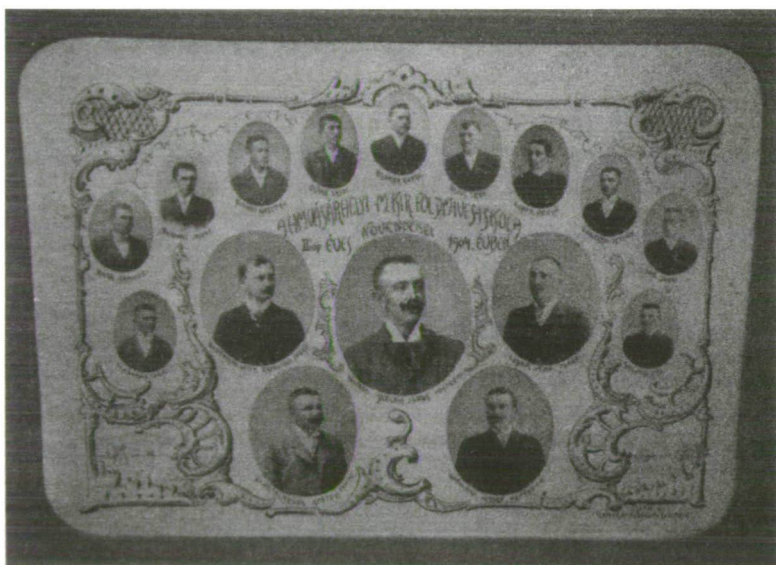
³ A helybeliek közül még ma is sokan „banki földeknek” nevezik ezeket a területeket.

elről maradtak fenn olyan dokumentumok, amelyek alapján képet alkothatunk egy képzett gazdaember életéről, lehetőségeiről és útkereséséről a 19-20. század fordulójának utáni évtizedekben.

Egy vásárhelyi gazda Szajánba kerülésének előzményei

Dombi Kiss Sámuel 1881. május 20-án született Hódmezővásárhelyen. Édesapja Kis Sámuel napszámos, édesanyja Koncz Lídia, mindketten reformátusok, keresztszülei Kristó Ferencz ács és Szabó Judit.⁴ A keresztelő lelkész Szeremlei Sámuel, Hódmezővásárhely első monográfusa volt. A szülők lakhelyeként a IV. kerület 422. ház van feltüntetve, mely a Búvár utca 30. szám alatti lakást jelentette.⁵

Az emlékezésekből kiderül, hogy gyermekkorában tanyán nőtt fel, de édesapja korai halála miatt bekerült a városba, nagypapjához. Itt végezte az elemi iskolát, majd 1902-ben beiratkozott a Magyar Királyi Földműves Iskola kétéves képzésére, melyet 1904-ben fejezett be. Erről egy iskolai tablókép tanúskodik, melyet a 48-as honvédekről készített fotóiról elhíresült Plohn József készített. (1. kép) Az iskola elvégzése után gazdatisztként szolgált a város határában. Anyai nagypapja, Koncz György, a „vasipari” Koncz család megalapítója, aki Vásárhely-szerte ismert volt, nemcsak a város egyik legnagyobb pálinkafőző helyéről, hanem gépkészítő műhelyéről is.

1. kép. A Hódmezővásárhelyi M. Kir. Földműves Iskola
1904-ben végzett növendékeinek tablója

⁴ A h.m.vásárhelyi ref. egyház keresztelési anyakönyvének másolata az 1881-ik évről. Hmv. Városi Levéltár IV. B. 1426. o. Ref. 1879-1884 (51-64) 9. p.

⁵ Hódmezővásárhely város belterületének új házszámozása 1891. 173. p.

Az 1909. március 20-i földárverésről fennmaradt dokumentum arról tanúskodik, hogy 18 hold kaszálót és 21 hold szántót vásárolt Szaján határában.⁶ A földvásárláshoz édesanyja nyújtott anyagi támogatást.

Mint említettem, a rossz termőföld és a kicsiny földterület miatt a vásárhelyi gazdák nem tudtak megfelelő megélhetést biztosítani és a következő évben visszaköltöztek Vásárhelyre. Dombi Kiss Sámuelnek is ez lett volna a sorsa, ha anyja nem fizeti ki titokban fia adósságát. Föltehető, hogy a Vásárhelyen jól prosperáló családi műhely tette lehetővé az adósság kifizetését, de testvéri, rokonai segítség is közrejátszhatott ebben. A kezdetekről a fennmaradt dokumentumok alapján alkothatunk képet.

A kezdeti nehézségek

A vásárhelyi telepések 10-20 hold földet vásároltak Szaján határában. Nem költöztek a faluba, hanem mindannyian kihúzódtak tanyára. A *Kecskellér*nek nevezett határrészen osztottak földeket számukra. Az ifjú gazda földje a Mokrin, Igys, Szaján által behatárolt ún. *Hármashatáron* terült el. Tanyája mintegy 9 kilométerre feküdt a falutól. Két tanyát is épített magának: egyik lenn volt a réten, *Kenderesen*, ezért *Rétföld*nek is nevezték, míg a másik fenn a „*parton*”. Így ketté tudta osztani az állattenyésztéssel és a növénytermeléssel kapcsolatos munkákat. Jellemző gazdaságára, hogy nagy család hiányában kénytelen volt munkásokat fogadni. Külön fogadott embert a birkákhoz és a tehenekhez, de a fejéshez is tartott bérmunkást. Ők általában a parti tanyán laktak, mert a jószágokat ezen a részen volt érdemes tartani. Egy 1913-ból származó fizetési meghagyás már 2 béresről és 4 munkásról számol be.

Az anyagi megerősödéshez a gazdaságban megtermelt javak nem voltak elegendők. Az újonnan idekerült gazda mindenképp megpróbált nyereséget termelni, ha nem is mindig törvényesen. Erről tanúskodik egy 1909. július 15-én felvett tényleírás, mely megállapítja, hogy 250 liter lisztes anyagból készült cefrét, egy 50 literes bejelentetlen vasüstöt és pálinkafőzéshez használt egyéb alkatrészeket találtak nála, melyekre nem volt engedélye. A magyarázat egyszerű. A pálinkafőzés saját részre és eladásra mindig jövedelmezőnek bizonyult, a sok pálinkafőző hely arról árulkodik, hogy a faluban ez a foglalatosság eléggé elterjedt volt. 1912. augusztus 14-én a nagybecskereki bíróság szeszjövedéki kihágás miatt 400 korona büntetésre kötelezte a gazdát. Egy 1913. június 30-i bírósági végzés szintén a szeszadó elhanyagolásáról tanúskodik.

Ahhoz, hogy talpra tudjon állni, nem volt elég az otthonról érkező pénz. Saját magának is meg kellett küzdeni a kezdeti tökehiányos helyzetével és kölcsönöket kellett felvennie. Szükségeit természetesen nemcsak pénzkölcsönökkel oldotta meg. Az ideiglenes hiányok enyhítésére természetbeni juttatásokat is elfogadott.

⁶ Telekkönyvi száma 13733/1908. Nagy Balogh Antal az 1912-es Gazdacímtárban már 638 holdas földbirtokosként szerepel.

⁷ A dokumentumokat Fodor Józsefné egy kofferben őrzi, így jelzetet nem tudok feltüntetni.

Egy 1911 januárjából fennmaradt nyugta a következő képet festi Dombi Kiss Sámuel akkori szükségleteiről. Gräser János gazda 600 koronát adott kölcsön 7%-os kamatra, emellett előző ősszel kölcsönzött még 3 mázsa rozst, 4 mázsa 20 kg kukoricát, 4 korona 50 fillérért és cserepet 1 korona 16 fillérért, összesen 49 korona értékben. A két gazda közötti kölcsön tartalmazta azt a megállapodást is, ha Gräser Jánosnak szüksége lenne a pénzre, akkor Dombi Kiss Sámuelnek azonnal vissza kell fizetnie mindent. A megállapodásba valószínűleg kényszer hajtotta bele. A kölcsön nem volt túl sikeres, mert Gräser János 1911. március 18-án már bírósági úton követelte vissza tőle a járandóságát.

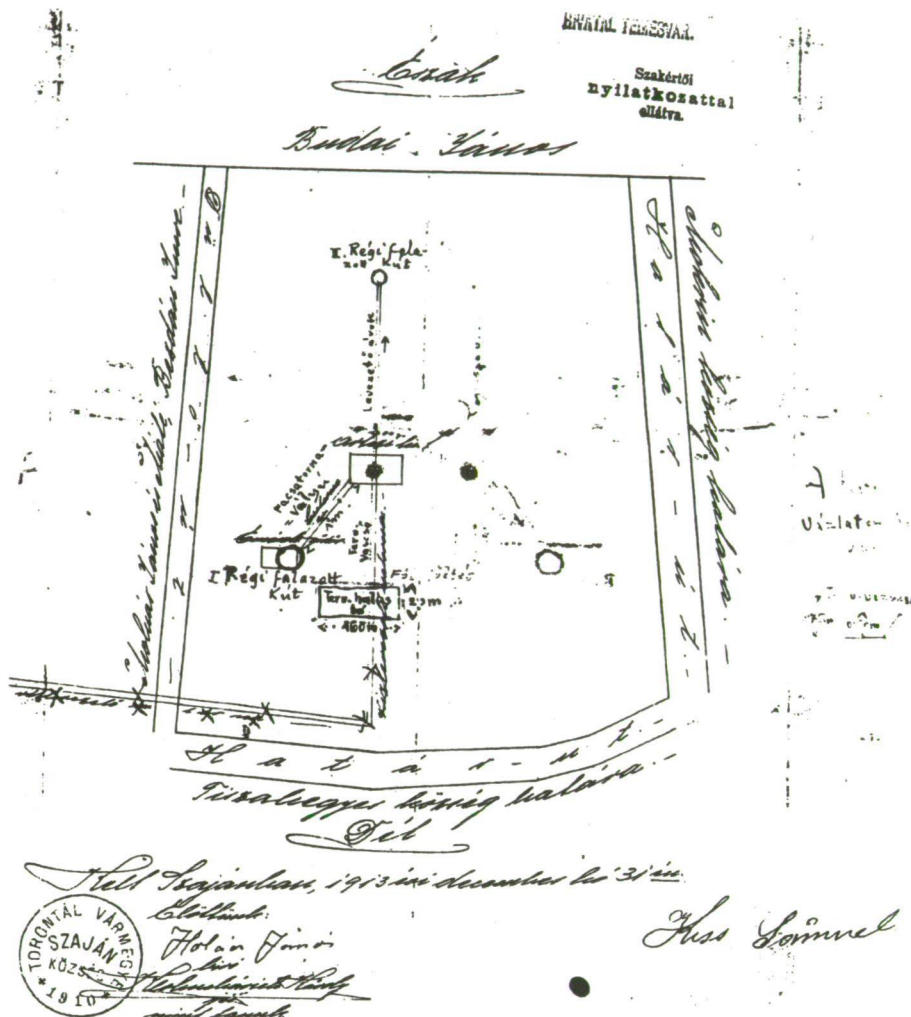
A helyi társadalomba való beilleszkedés nehézségeit tanúsítja egy 1913-ból származó bírósági végzés. Két hónapi fogház letöltésére ítélték súlyos testi sértésért, melynek háttérében egy verekedés állt. A felső szomszédja, Budisin Alexander (Budis Gyuró) szerb gazda nem nézett jó szemmel az újonnan jött gazdára. A gazda átvágta a föld mellett húzódó töltést és ezzel rá akarta engedni a vizet Dombi Kiss Sámuel földjére. Ez nem tetszett a földjét védelmező gazdának és a felső szomszéd végül a vízben kötött ki.

A gazdaság fejlődéséről, korszerűsítéséről tanúskodik, hogy a réti nagy tanyán artézi kutat fúratott. 1910. február 27-i keltezésű levelében valaki azért keresi fel, hogy kútúró szerszámaikat küldje vissza neki. Így már valószínű, hogy 1910-ben készen lehetett a kút. A hivatalos engedélyt a Temesvári Magyar Királyi Kulturális Hivatal egy 1914. december 3-i terepbejárása után kapta meg. Az artézi kút szükségességét az állatok itatására lehet visszavezetni, de emellett egy 20×160 méteres halastavat is táplált. Az artézi kút fúratásával Dombi Kiss Sámuel igen nagy előnyre tett szert a szajáni gazdák között. (2. kép)

Egy 1913. december 17-i adásvételi szerződés szerint Bächer Rudolf ekegyárból részletre aratógépet vásárolt. A rokonsághoz tartozó, Hódmezővásárhelyen élő Koncz Györgynek is voltak érdekeltségei ezen a vidéken. „Telepe virágzó, neve pedig az egész Délvidéken népszerű lett, mert egész Titelig, lent a Bácskában, s Bánátban dolgozott és dolgoztatott [...]”⁸ Többek között neki volt a második cséplőgépe Vásárhelyen és nagy érdeme, hogy a cséplőgépeket önjárókká alakította át. Emellett nagy pálinkafőzőt is üzemeltettek a Zsoldos utcai házban, ahol a fél város pálinkaszükségletét főzték.⁹ Sajnos nem találtam olyan dokumentumokat, melyek a két rokon közvetlen üzleti kapcsolatát igazolják. A gépvásárlás bizonyára Dombi Kiss Sámuel innováció iránti fogékonyságának köszönhető. A modernizálás alapot jelentett nagyobb földbirtokok megművelésére is, amire szintén találunk megbízható adatokat. 1915. november 15-i keltezésű levélben a nagybecskereki Közgazdasági Bank 33 hold földet ad bérbe számára a *Kecskellér* dűlőben. A levélben említi, hogy az előző évi szerződés meghosszabbításáról van szó. A nagybecskereki Közgazdasági Banktól az 1916-os évre is találunk utalást. Ebben a szajáni 600-as számú 35 hold szántóföldet 580 koronáért bérelte.

⁸ FEJÉRVÁRY József 1929. 120. p.

⁹ FEJÉRVÁRY József 1929. 120. p.

2. kép. Kiss Sámuel ártézi kútjának helyszínrajza 1913-ból

A szakképzett gazda

A gazdaság fejlődése tehát, ha nem is könnyen, de beindult. Köszönhető ez nagymértékben annak, hogy 1904-ben elvégezte a földművelő iskolát. Az iskolában – mint a korabeli évkönyvek bizonyítják¹⁰ – a hallgatóknak el kellett sajátítaniuk a

¹⁰ A Magyar Királyi Földművelő Iskola Évkönyve 1900.-ik évről Hmvhely 1901. [megj.: Sajnos 1902-1904 közötti időszakról nem maradt fenn példány. Az oktatás módszere azonban nem változhatott akkorát, hogy a néhány évvel azelőtti évkönyvekből ne lehessen következtetni az oktatás módszerére.]

mezőgazdasággal kapcsolatos összes munkafeladatot és folyamatot, természetesen hangsúlyt fektetve a modern kor technikai újításaira. A korszerű gépek használata mellett a kétkezi munka minden aprólékosságát is elsajátították a tanulók, így a föld szeretetét szinte beléjük oltották. Kikerülésük után nyugodt szívvel vághattak a mezőgazdasági munkába, ha volt elég tőkéjük hozzá. Ezeket a tényeket erősíti meg az a levél, melyet Csúcs Ernő¹¹ írt Dombi Kis Sámuelnek 1912. november 5-én. A levélben üdvözlí rég nem látott iskolatársát, s emellett, hogy örül megtalálásának, rögtön a tengeri mázsánkénti ára felől érdeklődik, mert úgy tudja, hogy a Bánságban olcsóbban adják.

Meglepő, de egyben nagyon fontos az a dokumentum, amely a szülővárosától elkerült ember újtó, jobbító szándékát mutatja. Jól jövedelmező gazdasága és az őt körülvevő visszamaradottság arra ösztönözte, hogy azon a területen, amelyen leginkább otthonos, fellendülést érjen el. 1912. május 18-án levelet írt a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztériumba, a tárca vezetőjének. Próbálkozása nem volt megalapozatlan. Mintagazdaságot szeretett volna létrehozni, ahol a környékbeli földművelőket tanítja a modern, korszerű gazdálkodás alapjaira. Az indokok között szerepelt, hogy a környéken 80 kilométeres körzeten belül nincs olyan iskola, ahol erre megtaníthatták volna az embereket, pedig nagy szükség lett volna rá.

Dombi Kiss Sámuel tudatosan készült arra is, hogy a környékbeli gazdákat megtanítsa a korszerű gazdálkodásra. Megmaradt könyveiből arra lehet következtetni, hogy felkészült, naprakész volt a hazai, korabeli mezőgazdasági szakirodalomban. A könyvek listája is ezt bizonyítja.

A könyvekről első ránézésre meg lehet állapítani, hogy gyakran forgatták őket. A kötés többször újra van ragasztva és a lapokon látszik a használat. A IV. kötetet folyamatosan újabb művekkel pótolta, ennek eredménye a kolligátum kialakítása. Ezzel tanúsítja, hogy folyamatosan figyelte a legújabb mezőgazdasági szakirodalmat és azokat olvasta is. Lehetséges, hogy szülővárosában a századfordulóra elszaporodó olvasóköri hatást gyakoroltak a frissen képzett és ambiciózus ifjú gazdára. A Földművelésügyi Minisztériumba írt levelére azonban nem érkezett válasz, így a mintagazdaság megvalósítása csak elképzelés maradt.

Családalapítás, rokonság

Szülőföldjétől távol kerülve Dombi Kiss Sámuelnek 28 évesen már gondolnia kellett a családalapításra. „A családi közösség a sokat hangoztatott gazdasági (termelői és fogyasztói) közösség révén szigorú eszközökkel nevelt munkára; emellett kialakította a gyerekekben és fiatalokban annak erős tudatát, hogy tartoznak valahová, s ennek az odatartozásnak a rokoni mellett a lokális kötődések legalább olyan fontos összetevői.”¹² A paraszti társadalom központi magját jelentő család megalapozása nem volt zökkenőmentes. (3. kép)

¹¹ Csúcs Ernő is rajta van az 1904-es tablón.

¹² MOHAY Tamás 2000. 782.

3. kép. Dombi Kiss Sámuel (1881–1963)

A visszaemlékezésekben különösen élénken maradtak meg azok a jelenetek, amelyek a házaspár kapcsolatáról szólnak. Dombi Kiss Sámuel 1915-ben feleségül vette Molnár Matildot (szül. 1882.), akitől azonban nem született gyermeke. Amikor Dombi Kiss Sámuel besorozták az I. világháborúban, a gazdaság gondja az asszony vállára szakadt. A munka során felesége tüdőgyulladást kapott és amikor férje hazatért a háborúból, már ágyban fekvő, súlyos beteg volt. A visszaemlékezések szerint ekkor egykori bajtársa, a húgával együtt meglátogatta tanyáján. Molnár Matildnak feltűnt a fiatal leány szorgalmassága és kérte, hogy maradjon egy hétig náluk. Ez idő alatt „kifigyelte” és meggyőződött arról, hogy a fiatal lányból jó asszony lenne. Maga a betegágyon fekvő asszony kérte férjét, hogy ha ő meghal, ezt a szorgos leányt vegye feleségül. Felesége elhunyt után, 1916-ban Dombi Kiss Sámuel nőül vette a nála 14 évvel fiatalabb Rossmann Reginát. 1917-ben ikreik születtek, de még csecsemőkorukban meghaltak. Egyetlen életben maradt gyermeke az 1918-ban született Kiss Borbála. Az utódlás itt megszakadt és nem követte a hagyományos mintákat. Ekkor örökbe fogadták Török Pál keresztfiukat, első felesége testvérének a fiát, akit a faluban mindenki csak „kis Samu”-nak hívott.

Az új feleség német származású volt és Tizsaszentmiklóson (Osztjojityevo) lakott. Kitűnően beszélt magyarul, szerbül és németül. Dombi Kiss azonban nem volt hajlandó a magyar nyelven kívül mást is használni, ezért nem tanult meg idegen nyelvet. Az „ómama” (Rossmann Regina) a háztartásban és a földeken is kivette

részét a munkákban, amellet, hogy a népes cselédséget, alkalmazottakat is ellátta. Halála előtt néhány évvel a betegségére adott injekciók miatt megvakult.

A rokonsági kapcsolatok ápolásáról maradt fenn néhány dokumentum. Egy 1912. július 31-i halálesetről értesülünk a Vásárhelyről küldött gyászjelentésből. [Ez volt az a nyom, amely a „vasipari” Koncz családhoz visszavezetett.] Koncz Józsika halála szomorú családi esemény volt, hiszen a kisfiú Dombi Kiss Sámuel nagybátyjának a fia, tehát unokatestvére volt. Ez a szál azért fontos, mert ez a családi háttér segítette a Szajánba kerüléskor az ifjú gazdát. A vásárhelyi rokonságot Fejérváry József vásárhelyi családtörténete „vasipari” Koncz családként említi, melynek megalapozója a fentebb említett Koncz György, aki ezt a családi ágot felvirágoztatta és híressé tette.

A gazdaság fejlődése

Dombi Kiss Sámuel gazdaságáról a Fodor család történetében feljegyzettek szerint alkothatunk képet.¹³ 1963-ban bekövetkezett halála¹⁴ után a következő ingó és ingatlan vagyont vettek számba: 86 hold szántóföld, 15 hold legelő, 3 hold szőlő, 8 fejős tehén, 8 ló, 150 birka, 6 koca malacokkal, 10 hízó, 2 cséplőgép, 1 aratógép, 1 kéveköti gép, kovács- és bognárműhely, 2 saját tanya, 2 bértanya, 4 ökör, 2 bivaly és a nagytanyán egy artézi kút. Emellett volt még dohányföldje is, ami a szajániak gazdaságához egy időben szervesen hozzátartozott. Az összeíró megjegyzi, hogy minden 3-4. évben vízkárok érték a gazdaságot. Ezek közül a Maros 1942-es kiöntése volt a legnagyobb, amikor saját tanyáját csak csónakkal tudta megközelelni.

Dombi Kiss Sámuel egy bekeretezett tablót is készíttetett, melyen gazdaságának 1937-es állapotát szerette volna dokumentálni. Láthatjuk rajta a házaspárt, a tanya épületeit jóságokkal, a rokonságot és a cselédeket. (4. kép)

Személyisége és emberi kapcsolatai

„Ha valóban az ember érdekeli minket az ő saját egyszerűségében, saját hajlamaival, viselkedésével és beállítottságával, akkor beszélgetőpartnereink élményanyagának, mely gyakran önéletrajzi elbeszélésekben csapódik le, különleges jelentőséget kell tulajdonítanunk.”¹⁵ A mélyebb megismerés érdekében a gyűjtés során megkerestem olyan embereket, akik még életében ismerték őt. Jellemző volt, hogy a megkérdezettek szívesen emlékeztek vissza rá és egybehangzóan becsületes, jó embernek tüntették fel. Sokan emlékeztek arra, hogy amikor Jugoszláviában a kommunista rendszer hatalomra jutott, akkor őt is – több más gazdához hasonlóan – börtönbe csukták. Emberi kapcsolatait, emberekhez való viszonyát jól jellemzi,

¹³ A Fodor József és Kiss Borbála házasságából született első gyermek tanító lett és mindenre kiterjedő családtörténetet írt, amelyben ezeket az adatokat említi Dombi Kiss Sámuel vagyoni helyzetéről.

¹⁴ A szajáni plébánia halotti anyakönyve alapján.

¹⁵ BREDNICH, Rolf Wilhelm 1982. 61.

4. kép. Az 1937-ben készült fényképek Dombi Kiss Sámuel gazdaságáról

hogy a szegényparasztkok kérték az akkori hatóságot, hogy engedjék szabadon, mert őt olyannak tartották, aki mindig munkát, élelmet adott nekik és emellett jól is bánt velük. A visszaemlékezések szerint mindig volt hely megterített asztalánál más ember számára. A jószívűség mellett azonban szüksége volt egy bizonyos fokú szigorra, amellyel a rosszindulatú embereket ki tudta szűrni. Nem szerette, ha valaki mellébeszélt. Szerette megmondani a maga igazát, még akkor is, ha ezzel embereket bántott meg. Szigorúságától nem tartottak, mert nem volt haragtartó és tudták, hogy ha morog is, akkor se kell félni tőle. Fényképek tesznek tanúbizonyságot arról, hogy még a szolgabíró is kijárt hozzá nyaralni családjával.

A Vásárhelyről települt Nagy Balogh Antallal nem tartottak szoros kapcsolatot. A tőkeerős háttér – mely már a betelepülésekor jellemezte földijét – nagyobb gazdaság megszervezését tette lehetővé. A tanyára kivezetett telefon, az első autó, a falu centrumában elhelyezkedő kastély megvétele mind az ő nevéhez fűződik. Mindezek alapján Nagy Balogh Antalnak a falu társadalmában jelentékeny szerep jutott. A kialakított földbirtokosi életmód egyik érdekessége, hogy nagy könyvtárat gyűjtött össze. Sajnos, miután elüldözték, a gyűjteményt teljesen széthordták. Amikor Dombi Kiss összetalálkozott Nagy Balogh Antallal, megbeszélték a gazdaság ügyeit, de tovább nem igen jutottak, mert az urizálást, mások lenézést, ami beszélgető társára volt jellemző, Sámuel nem szerette. Sokan nem kedvelték ezért. Nagy Balogh Antalnak a kommunisták hatalomra jutásakor el kellett menekülnie Szajánból.

A megőrzött iratok között találtam olyat, amely jól érzékelteti a második világháború körüli időszakát. Felesége német származását és az ebből adódó rokonsági kapcsolatokat a korszakban nem nézték jó szemmel az akkori hatóságok. Az „ómama” néhány rokona a nagyikikindai lágerbe került. A családi összetartás szép példáját bizonyítja az a dokumentum, amely igazolja, hogy Dombi Kiss Sámuel 1946-ban hány hétre és mennyi pénzért kérte ki rokonait „bérmunkára” a tanyájára. Ezzel a segítséggel tudta őket ideiglenesen megmenteni a lágertől.

Dombi Kis Sámuelnek igen nagy gondot jelentett az utódlás kérdése. Miután törvényes fiúörököse nem született, öregkorára a gazdaságban segítő emberek közül kiválasztott egyet, akire ráíratta vagyona felét. Örökségét azonban nem tudta felhasználni, mert még idő előtt eltűnt a család életéből.

5. kép. Az idős gazda családja körében.

Összegzés

„A paraszti nemzedékek közül minden jel szerint a 19. század utolsó másfél évtizedében született volt az, amelyikből a legváltozatosabb irányba szóródtak szét. Talán az utolsó olyan generáció volt ez, amelyiknek egy része még teljes életét parasztként élte le: a szülők nemzedéke még emlékezett a jobbágyvilágra, de jórészt már nem élt benne; fiatalon vett részt az első világháborúban, nyitott volt a gazdasági újításokra...”¹⁶ Mohay Tamás jellemzése egy olyan nemzedékről szól, melyhez Dombi Kiss Sámuel is tartozott. A migráció, a paraszti élet, az újra, jobbra való törekvés mind-mind meghatározó tényezők voltak életében. Szerencsés esetben mondható, hogy megőrződtek olyan iratok, melyek alapján életéről és tevékenységéről átfogó képet alkothatunk. Maga az életút nem volt különös. Értéket éppen az

¹⁶ MOHAY Tamás 2000. 781.

adja: az évek távlatából megmutatja, hogy a hagyományos paraszti világ rendjében milyen sokrétű lehetett egy ember sorsa. Az értékrendek átszűrődése vagy az azokkal való szembenállás, a történelem fordulatai és az abból fakadó „kényszerpályák” sok ember életét meghatározták ebben az időszakban. Dombi Kiss Sámuel életútjának ezzel a kis vázlatával talán közelebb kerülhetünk annak megértéséhez, hogy az egyéni életpályák elemzésekor a hagyományos néprajzi témáknak milyen változatos dimenziói nyílhatnak meg előttünk.

IRODALOM

BREDNICH, Rolf Wilhelm

1982 Az életrajzi módszer alkalmazása a néprajzi anyaggyűjtésben. In: Documentatio Ethnographica 8. Budapest

FEJÉRVÁRY József

1929 Hódmezővásárhely története a családok tükrében. Hódmezővásárhely

A Magyar Királyi Földművelő Iskola Évkönyve 1900.-ik évről

1901 Hódmezővásárhely

MOHAY Tamás

2000 Egyének és életutak. In: Magyar Néprajz VIII. Budapest, 760-790.

MELLÉKLETEK

1. Dombi Kiss Sámuel levele a földművelésügyi miniszterhez (1912)

Nagyméltóságú Minister Ur!
Kegyelmes Uram!

Alulírott azon alázatos kérelemmel járulok Nagyméltóságú kegyes színe elé, méltóztassék nekem Szaján község határában fekvő 22 k. hold közép minőségű földemre, mely egy tagban fekszik, községhez 5 km., melyen gazdasági épületek, az ún. tanya-rendszerrel-felszerelve, államilag segélyezett, paraszt minta gazdálkodást segélyezni és létesítésében támogatni.

Kérésem támogatására legyen szabad felhoznom azon érvet, hogy a legközelebbi földmives iskola is 80 km távolságra van községünkötől, és semmiféle gazdaságra vonatkozó intézmény nem áll gazdáink rendelkezésére, hogy legegyszerűbb körben is megismerkedjenek a módszerűbb földműveléssel és állat tenyésztéssel.

Már pedig épen nálunk volna egyik legmegkívántabb a régi egyoldalu gazdasági rendszerrel, az új belterjesebb gazdasági rendszerrel felváltani. És bizvást hihető, hogy ugy községünk, mint a környékbeli köségek rohamosan haladva kísérnék bemutatott jobb gazdasági rendszert, s így mégis alkalmunk lenne vetésforgók és takarmányfélék és állattenyésztés módjaival megismerkedni.

Alulírott bátorodom magam az említett gazdaság kérelmére és vezetésére ajánlani, mint 30 éves nős erőteljes, munkabíró, m. kir. földmives iskolát jeles sikerrel végzett egyén mezőgazdaságban és állattenyésztésben jártassággal bírok, és teljes erőmből oda fogok törekedni, hogy igazi példát mutassak, ugy a szomszédos földmives gazdáknak, mint a hozzám fordulóknak.

Kelt Szaján 1912. május hó 18 án

Nagyméltóságú Minister Ur
Kegyelmes Uramnak

legalázatosabb szolgálja
Kiss Sámuel
földmives

2. Oktatással és mezőgazdasággal kapcsolatos könyvek

- Peregrényi Elek: Természettörténet az ifjúság tanítására és házi használatra. Bp. 1852.
- Halász Ferenc (Vallási és Közoktatási Minisztérium tanácsosa): Közoktatás művészete I. köt. Bp. 1910. [Benne. Kisdédóvodás, népoktatás, gazdasági népoktatás, felső népiskolák, polgári népiskolák, tanítóképzés, gyógypedagógia, népiskolák egészségügye, könyvtárak, magyar iskolai helyesírás, iskolai egyesületek]
- Biblia (református) Bp. é.n.
- Franklin Kézi Lexikona I-II. köt. Bp. é.n.
- Magyar gazdasági könyvek szakjegyzéke. Bp. 1910.
- Mezőgazdasági tanácsadó I-V. köt. [A IV. kötet kolligátumhoz hasonló módon van felosztva, ezért ezt külön is részletezem.]
- I. köt. Általános gazdasági ismeretek. Talajművelés. Trágyázás.
- II. köt. Gabonafélék. Ipari növények.
- III. köt. Takarmányozás. Kertészet. Gyümölcsészet.
- IV. köt. Állattenyésztés. Tejgazdaság. Tejfeldolgozás. Méhészet.

- Benne: -Koll. 1. Tormai Béla: A szarvasmarha tenyésztése. Bp. 1906.
- Koll. 2. Hauer Géza. A fejős tehén. Kolozsvár 1912.
- Koll. 3. Jászberényi András-Szász Ferenc: Tejgazdaság. Kolozsvár 1908.
- Koll. 4. Jászberényi András: Tejgazdaság, vajkészítés. Kolozsvár 1913.
- Koll. 5. Virágh Elek: Sertéshizlalás. Kolozsvár 1911.
- Koll. 6. Ross Nándor: Tenyészkanca. Kolozsvár 1907.
- Koll. 7. Cijálik István: Csikónevelés. Kolozsvár 1911.
- Koll. 8. Gáspár József: Baromfitenyésztés. Kolozsvár 1912.
- Koll. 9. Gáspár József: Méhtenyésztés. Kolozsvár 1902.

Eine Bauernfamilie aus Hódmezővásárhely in Szaján

JÓZSEF PAP

Einige Jahre nach der Jahrhundertwende kaufte ein junger Bauer aus Hódmezővásárhely ein Stück Land in der Gemarkung von Szaján. Sámuel Dombi Kiss entschied sich als gelernter Landwirt ein einer – sienem Geburtsort zwar entfernten, in der Bodenbeschaffenheit jedoch manche Ähnlichkeiten zeigenden – Gegend, seine eigene Wirtschaft aufzubauen. Zu Beginn besaß er lediglich das von seiner Mutter angekaufte Stück Feld, arbeite sich aber später – dank seines Fleißes und seiner Sachkenntnis – zu einem der besten Landwirte des Dorfes hoch.

Vor welche Aufgaben sah er sich bei den Anfangsschwierigkeiten gestellt, und wie hat er diese im Laufe der Zeit gelöst? Wie war sein Charakter, und wie konnte er sich der Dorfgemeinschaft so anpassen, dass sein Name in der Erinnerung der Dorfbewohner auch heute noch lebt? Welcher Weg stand einem Bauern „aus der Fremde“ offen, und welche Werte hielt er für wichtig?

Bei der Beantwortung dieser Fragen muss man natürlich in Betracht ziehen, dass im Leben des jungen Landwirtes auch die Wandlungen der Geschichte ihre Spuren hinterlassen haben. Der erste Weltkrieg, der Friedensvertrag von Trianon und der zweite Weltkrieg hatten ihre Auswirkung auch auf das Leben von Sámuel Dombi Kiss. Dennoch konnte er sich auch unter den neuen Verhältnissen behaupten und seine Einzelgehöftwirtschaft weiter ausbauen. In meinem Aufsatz versuche ich auf Grund von überlieferten Dokumenten und Erinnerungen, seinen Lebensweg zu verfolgen und darzustellen.